על כאב ועל הודיה: קולה של לאה

הרב ש״י הלד[1] - held@hadar.org

ויצא תשפ"ז

נדיר שדמות מקראית מעוררת בנו רצון לבכות, אך אם נתבונן היטב בלאה אמנו — היא יכולה לשבור את לבנו.[2] לאה נשואה ליעקב, אדם שלא אוהב אותה ובקושי שם לב לקיומה. הפסוקים בספר בראשית מספרים לנו שיעקב מגיע לבית לבן ומהר נשבה בקסמה של בתו הצעירה, רחל, המתוארת כ"וְיִפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה". הדבר היחיד שאנו שומעים על לאה הוא ש"עֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת" (בראשית כט:יז), ויעקב מתעלם ממנה לחלוטין.

ניתן לדמיין את המצוקה וההשפלה שעוברות על לאה לאחר התרמית של לבן. לאה מבוגרת יותר ומושכת פחות מאחותה. לרחל קרוב לוודאי היו מחזרים אולם לאה נותרת לבדה, ללא שום תקווה שהמצב יסתיים בשמחה או במהרה. ייתכן שאביה חושב שהוא מיטיב עם בתו הגדולה וכדי לשמור על כבודה משיא אותה ליעקב במרמה. אולי לאה עצמה שבויה בתקוות שווא שיעקב ילמד לאהוב ולהעריך אותה. אם כן דמיינו את תחושותיה בבוקר שאחרי החתונה, כאשר בעלה מגלה שנישא לה ולא לאחותה ומגיב בשילוב מכאיב של זעם ותסכול: "מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי?", פונה יעקב ללבן, "הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי?!" (כט:כה).

ייתכן שאנו מזדהים עם יעקב ואולי גם עם רחל, זוג אוהבים שהופרדו על ידי התכננות של לבן. אבל מה עם לאה, האחות המסכנה והבלתי נחשקת שקרוב לוודאי חשה דחויה לגמרי? יעקב נשוי כעת לשתי אחיות. הפסוקים וגם יעקב לא מנסים להסתיר כלל מי משתיהן הוא מעדיף, ואנו שומעים בפשטות כי "וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה" (כט:ל).

אבל אז משהו מתרחש, תפנית עוצמתית ושוברת לב. "וַיַּרְא ה׳ כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה" (כט:לא). לאה ממשיכה ויולדת שבעה ילדים ברצף, ובכל שם שהיא נותנת אפשר לשמוע את הבדידות והכמיהה

---

[1] תרגום לעברית מאת עודד לוין בעריכת צוות מכון הדר. לקריאת דבר התורה המלא: https://mechonhadar.s3.amazonaws.com/mh_torah_source_sheets/ParashatVaYeitzeiHeld5774.pdf

[2] אני אסיר תודה לרב דוד הופמן. כמה מן התובנות שלי בעניין לאה הן פירות הזרעים שזרע בי מאמרו, "למה דת?" (Why Religion?). ראו: www.jtsa.edu/why-religion.

פורצות מתוכה. "וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה ה׳ בְּעָנְיִי, כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי" (כט:לב).

קל לחוש את התקווה העצובה של לאה: אולי כעת, אחרי שנתתי בן ליעקב, גם הוא, כמו אלוהים, יראה אותי, ישים לב אלי, יאהב אותי. אבל דבר לא משתנה. שתיקת התורה נשמעת היטב: לאה מביעה תקווה מעומק הלב לאהבה אולם יעקב נעדר לגמרי מן הפסוק.

אז לאה מנסה שוב: "וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע ה׳ כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן" (כט:לג). כמו הגר לפניה גם אישה של לאה עיוור לסבלה ואילו אלוהים רואה ושומע אותה (בראשית טז:יא-יג). ועם זאת האהבה האנושית שהיא כה משתוקקת לה ממשיכה לחמוק ממנה. הכמיהה הנואשת הזו מרעידה גם אותנו. שוב ושוב הדברים נשארים כשהיו והשתיקה של יעקב נעשית יותר ויותר רועמת.

ללא דיחוי מגיע הבן השלישי: "וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי" (כט:לד). שימו לב שאצל ראובן הבכור, היתה ללאה התעוזה לקוות "כי עתה יאהבני אישי", אך כעת, עם לידתו של הבן השלישי, נראה שהיא כבר מוכנה להתפשר על כך שיעקב רק "יילווה" אליה ומילותיה של לאה צובטות את הלב. כצפוי, התוצאה לא שונה מבעבר: יעקב נעדר ולאה נותרת עזובה ונואשת. ואז קורה משהו שנראה בלתי מובן. לאה מביאה לעולם בן רביעי. אנו הקוראים מצפים לשמוע ביטוי נוסף של עצבותה ובדידותה ואולי גם ציפייה שבעלה סוף סוף יפנה אליה את מבטו אך עדים לדבר מה שונה בתכלית: "וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־ה׳ עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה" (כט:לה). מה קורה כאן? איך אישה הטבועה ביגון עמוק כל כך, המיוסרת עד כאב מאדישותו של בעלה כלפיה, פונה פתאום פניית פרסה ובמקום לבטא את כיסופיה מביעה רגשות תודה?

לאה מצאה איכשהו את האומץ לעכל את העובדה שחייה לא יתנהלו בדרך שקיוותה לה. שנים מחייה עברו עליה בציפייה דואבת לאהבתו של בעלה. פעם אחר פעם ניסתה לשכנע את עצמה שאותה אהבה נמצאת מעבר לפינה. אבל עכשיו היא מבינה כי הכמיהה המתמשכת הזו לא תביא אלא עוד תקוות שווא ואשליות, שהחלום ישוב ויתנפץ על סלע המציאות והכאב התמידי רק ילך ויגבר. משהו בתוכה משתנה, ובמקום לשקוע בצער על מה שאין לה היא מסוגלת לקבל את היופי והשלמות במה שיש לה. היא אם לארבעה ילדים שמהם תצמח אומה שלמה, עם שבא בברית עם אלוהי השמיים והארץ.

חשוב להדגיש כי תודתה של לאה אין פירושה שהבעיה הגיעה פתאום לפתרון או ששאר התחושות נעלמו מליבה. הייאוש שלה אמיתי ועמוק: היא לעולם לא תזכה בסוג האהבה או הזוגיות שכה קיוותה להן. בדרכה הייחודית, התורה מרמזת כי אפילו אחרי מותה של לאה אין יעקב מסגיר אפילו קורטוב של אהבה זוגית כלפיה.

כשהוא מורה לבניו לקבור אותו במערת המכפלה שקנה אברהם סבו הוא מציין כי "שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה" (מט:לא). לשווא נחכה שיעקב יתייחס אל לאה כאשתו. אין הוא מסוגל לעשות זאת. בחייה ובמותה נותרת לאה בלתי אהובה.[3]

לאה מאוכזבת ובצדק. בד בבד היא גם מלאת תודה – על אף כאבה הגדול היא גם מבורכת (זכרו שכאשר היא מוציאה את המילים הללו מפיה, אחותה, שכן זכתה לאהבתו של יעקב, עדיין חשוכת ילדים. אפילו אחותה היפה והאהובה שובעת מרורים ואכזבה). עם הולדתו של יהודה, לאה מגלה את היכולת המדהימה לחוש רגשות תודה גם בתוך המכאובים.

התלמוד מוסר לנו אמירה מפתיעה ואפילו צורמת על ההתרחשות הזו. "אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ לֹא הָיָה אָדָם שֶׁהוֹדָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד שֶׁבָּאתָה לֵאָה וְהוֹדַתּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳'" (בבלי ברכות ז ע״ב). מה פירוש הדבר? ברור שאנשים אחרים לפני לאה הודו לאלוהים. הדחף להודות הוא חלק מן הקיום האנושי ולא פחות טבעי מן הדחף להדחיק את התודה. לא זו בלבד, אלא שעל פי פרשנות חז"ל אדם הראשון הוא מחבר מזמור קלט בתהילים, בו הוא מביע במפורש את תודתו "אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי" (תהילים קלט:יד). מה מיוחד כל כך בהודיה של לאה ומדוע היא נחשבת על ידי המדרש הזה לדמות האנושית הראשונה שאי פעם הודתה לאלוהים?

אינה דומה הודיה כשהכל נפלא, כשכל החלומות מתגשמים והצמאונות כולם נרווים להודיה כשהחיים מסתבכים, כשחלק מהחלומות היקרים ביותר נותרים בלתי ממומשים עד כאב, כשכמה מן הכמיהות שלנו עוד בוערות בעוצמה רבה ומאיימות לשרוף אותנו מבפנים. לאה היא הראשונה לחוש ולהביע הודיה מתוך ולמרות צער קשה מנשוא ואכזבה ממושכת.

מרתק אם כן ששמו של הבן הרביעי, יהודה, שפירושו "אודה" (את ה׳), הופך לשמו של העם כולו. מיהו יהודי? אדם שמגלה יכולת להודות גם כשהלב נשבר. וזו הסיבה שבגללה קיבלנו את השם הזה, שמבטא את האומץ ואת המעלה של לאה אמנו. היהודי האידאלי הוא אדם שכמו לאה, מצליח למצוא את הדרך להודות גם כאשר רצונותיו וצרכיו אינם באים על סיפוקם.

האכזבה אינה שוללת את ההודיה – ואילו ההודיה אינה אמורה להדחיק את החוויה של מפח נפש. התורה אינה מבקשת מאיתנו להעדיף מצב רגשי ותודעתי אחד על פני השני. במקום זאת, היא מבקשת מאיתנו לאפשר בתוכנו מקום למורכבות הרדיקלית והסתירות הגדולות של ההוויה האנושית. לאה מלמדת אותנו שגם לב שבור יכול לחוות רגעים של שלמות.

---

[3] אני מודה לאלי גורדון שהאיר את עיניי לעניין זה.